

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

І. О. ФЕДУНЯК, кандидат економічних наук,
В. В. КАМИШАНОВ, старший викладач,
Т. В. ФЕДУНЯК, асистент

ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»

***Анотація.** Проаналізовано стан сільських домогосподарств в умовах економічних та фінансових викликів, наведено результати їхнього господарювання, адже економіка працює завдяки домогосподарствам і зароби домогосподарств. Відзначено переміщення левових часток обсягів виробництва в господарства населення як продукції рослинництва, через відсутність державних стимулів у виробництві певних видів сільськогосподарської продукції, так і продукції тваринництва через різке зростання цін на готові м'ясні вироби.*

Окреслено напрями розвитку господарств населення, у першу чергу, через кооперування та надання державних субсидій.

***Ключові слова:** домогосподарство, нарощування продуктивності, продовольчий ринок, самозабезпечення, державні стимули, господарства населення*

Упродовж останніх десяти років після початку ринкових реформ та з прийняттям необхідних нормативно-законодавчих актів, економічна ситуація в сільській місцевості дещо змінилася на краще. Ці зміни відчуються не лише на макроекономічному рівні, у масштабі всієї країни, а й на мікроекономічному – в окремих домогосподарствах. Але вони, в основному, мають поверхневий характер та не мають значного практичного застосування для виробників сільськогосподарської продукції, у тому числі й домогосподарств.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Сутність та особливості діяльності домогосподарств досліджували такі вчені, як П. С. Березівський, В. К. Збарський, ІІ. М. Макаренко, М. Й. Малік, В. Я. Месель-Веселяк, Л. Ю. Мельник, О. М. Онищенко, П. Т. Саблук, І. В. Свиноус, О. М. Шпичак та інші.

Мета дослідження – аналіз основних сільськогосподарських характеристик домогосподарств у сільській місцевості, як одного з провідних напрямів адаптації національних домогосподарств до нових соціально-економічних умов.

Результати дослідження та їх обговорення. Домогосподарству, як одному із суб'єктів мікроекономіки, належить надзвичайно важлива роль у системі економічних відносин. В Україні, з розвитком ринкових відносин, домогосподарство опинилося в нових умовах функціонування [1].

По-перше, задоволення потреб домогосподарства у матеріальних та нематеріальних благах є природною метою виробництва. Попит домогосподарств є одним із найвагоміших компонентів сукупного попиту на кінцеві блага. По-друге, домогосподарства як власники виробничих факторів передають їх діловим одиницям (підприємствам), які мають здійснювати їхнє ефективне поєднання. По-третє, частина доходу, що не використовується домогосподарством упродовж поточного періоду, перетворюється на заощадження і може за певних обставин стати потужним джерелом економічного зростання країни. Можна констатувати, що домогосподарство виконує в економіці три основні функції: споживання, постачання факторів виробництва та заощадження.

Економіка працює завдяки домогосподарствам і зарди домогосподарств, які є основними споживачами кінцевої продукції. Саме для них виготовляють предмети споживання, які задовольняють потреби людини. Тому домогосподарства є основними покупцями на ринку. Водночас, вони й продавці на ринку, однак продавці не готової продукції, а ресурсів, з яких виготовляють товари та послуги. Тобто, домашнє господарство – це первинний елемент економіки, що складається з однієї чи більше осіб, які ведуть спільне господарство, виконуючи такі функції: забезпечення економіки факторами виробництва; використання зароблених при цьому коштів для поточного споживання товарів послуг і заощаджень, задля задоволення своїх потреб [2, с. 107–110].

Основним ресурсом господарської діяльності домогосподарств є земля, худоба та птиця. Загальні характеристики досліджуваної сукупності учасників продовольчого ринку дають підстави для висновку про те, що їм притаманні невеликі розміри й незначний ресурсний потенціал. Їхні можливості до нарощування продуктивності, знову ж таки через невеликі розміри й примітивний, низькотехнологічний характер виробництва, є вкрай обмеженими, або практично вичерпаними (рис. 1).

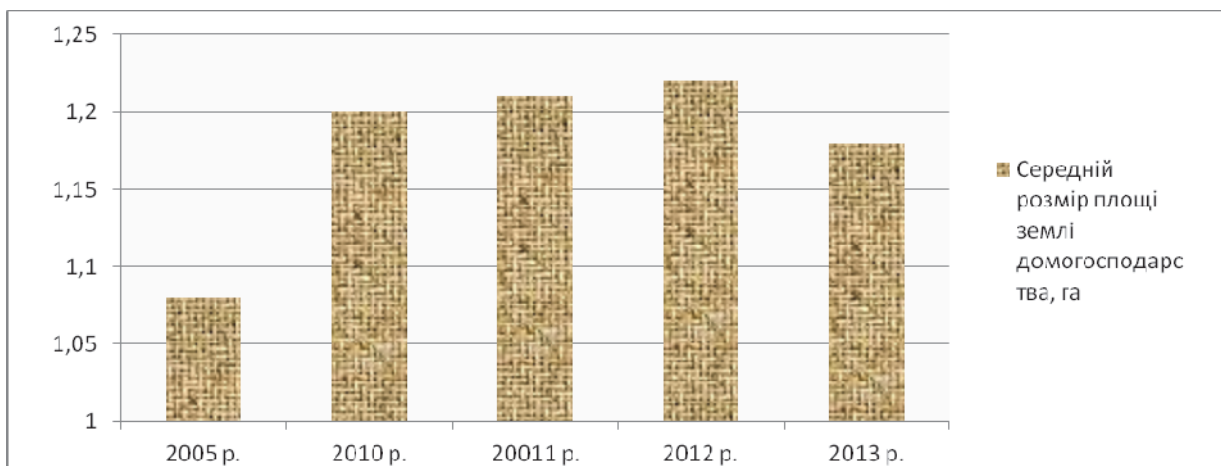

Рис. 1. Середній розмір площі землі домогосподарства

Необхідно відзначити, що близько 78 % домогосподарств України обробляють земельні ділянки на площах менше, ніж 1 га [3].

Земельна ділянка, використовувана сільським домогосподарством, нині є головним фактором соціально-економічного розвитку села. Більшість сільських жителів використовують належну їм землю для самозабезпечення продовольством, що робить її безцінним засобом виробництва (табл. 1).

1. Структура сільськогосподарських угідь у сільських домогосподарствах за їх фактичним використанням, %

Роки	2005	2010	2011	2012	2013
Сільськогосподарські угіддя, усього	100	100	100	100	100
у т. ч. рілля	90,7	88,1	87,7	87,6	87,8
Багаторічні насадження	1,6	1,2	1,2	1,2	1,4
Сіножаті та пасовища	7,1	9,7	9,9	10,1	9,5
Перелоги	0,6	1,0	1,2	1,1	1,3

Угіддя використовуються переважно для вирощування сільськогосподарських культур, під які зайнято понад 87 % площі.

Домогосподарства (господарства населення), яких в межах сільських населених пунктів налічувалося на кінець 2013 року 5193,7 тис., вносять суттєву частину в забезпечення країни продовольством (табл. 2).

2. Виробництво основних сільськогосподарських культур за категоріями господарств, тисяч тонн [5]

Роки	1990	2010	2011	2012	2013
Сільськогосподарські підприємства					
Зернові та зернобобові культури	49563,8	29779,3	44219,3	36075	49659
Цукрові буряки	44261,7	12663,4	17145,4	7131,1	9445,8
Соняшник	2509,2	5585,6	7288,8	7131,1	9445,8
Картопля	4793,6	482,5	751,8	757	659,4
Овочі	4872,1	964,6	1540,5	1433,9	1158,7
Плоди та ягоди	1347,1	286,8	299,8	369	444,2
Господарства населення					
Зернові та зернобобові культури	1445,2	9491,6	12527,5	10141,2	13392,3
Цукрові буряки	2,8	1085,8	1595,1	1601,2	1688,6
Соняшник	61,6	1185,9	1381,7	1256	1604,7
Картопля	11938,8	18223,3	23495,9	22493,2	21599,2
Овочі	1794,3	7157,8	8292,4	8582,8	8713,9
Плоди та ягоди	1554,6	1459,7	1596,5	1639,7	1851,1

Такої величезної кількості видів рослинницької і тваринницької сільськогосподарської продукції не вирощує жоден фермер у країнах із розвиненою ринковою економікою. Це зумовлено тим, що господарства населення в Україні розраховують, головним чином, на самозабезпечення продуктами харчування, та меншою мірою на товарне виробництво [4].

Відсутність державних стимулів щодо розвитку переробної галузі таких сільськогосподарських продуктів, як картопля, овочі, плоди та ягоди, та, як наслідок, розбалансування оптимального співвідношення попиту і пропозиції, призвели до згортання їх вирощування сільськогосподарськими підприємствами. Відбулося переміщення левових часток обсягів виробництва в господарства населення, що зумовило дрібнотоварний характер вирощування.

Через високі ціни на матеріально-технічні ресурси та насіннєвий матеріал, які вкрай необхідні галузі, дрібні сільськогосподарські товаровиробники не впроваджують новітні прогресивні технології, не вносять достатньої кількості мінеральних добрив для отримання стабільно високих урожаїв належної якості. В основному, внесення органічних добрив і сприятливі погодні умови є визначальними чинниками підвищення врожайності цих важливих культур.

Раціональне використання земель потребує відповідних матеріальних витрат, які не під силу сільським домогосподарствам. Загалом ресурсне забезпечення домогосподарств у сільській місцевості, зокрема для виробництва сільськогосподарської продукції, є вкрай примітивним (рис. 2).

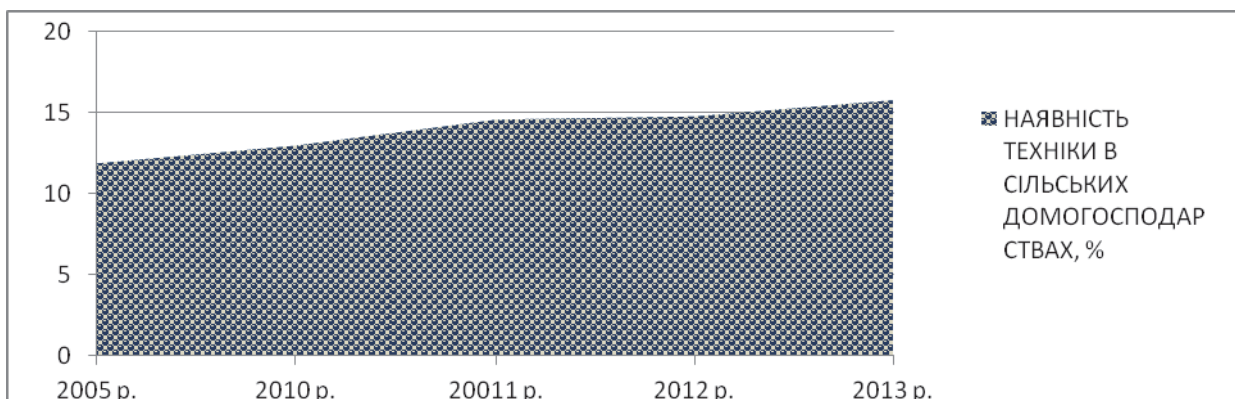

Рис. 2. Наявність техніки в домогосподарствах, які знаходяться на території сільських населених пунктів, %

Малозабезпеченість технікою є однією з нерозв'язаних проблем у функціонуванні господарств населення, унаслідок чого, 94 % сільських домогосподарств для обробітки землі використовують ручну працю, або орендують, а тільки 16 % мають у наявності техніку.

Не краще становище в домогосподарствах із вирощуванням продукції тваринництва (табл. 3).

3. Структура поголів'я худоби та птиці в господарствах населення, %

Роки	1990	2010	2011	2012	2013
ВРХ	14,4	66,0	65,9	67,6	68,3
у т. ч. корови	26,1	77,6	77,4	77,5	77,5
Свині	27,6	54,5	55,0	53,1	51,0
Вівці та кози	14,9	82,8	83,3	84,7	85,7
Коні	5,1	90,0	90,7	91,4	91,8
Кролі	97,7	98,6	97,8	97,6	97,0
Птиця	46,0	45,8	47,3	44,9	42,6
Бджоли	71,9	96,7	97,1	97,4	97,6

Збільшуючи виробництво молока і м'яса, селянські сім'ї намагаються забезпечити себе продовольчими продуктами власного виробництва та компенсувати втрати від зменшення заробітків на основних місцях роботи. Виробництво сільськогосподарської продукції в них дійсно можна вважати дешевшим і вигіднішим, ніж у цілому в інших типах господарств.

Однією з причин такого стану є ряд труднощів, пов'язаних із реалізацією вирощеного врожаю та виробленої продукції. Причому ціни на останню настільки низькі, що нерідко не тільки не перебивають витрати, а й призводять до збитковості господарської діяльності.

Основним зовнішнім чинником, який би стимулював розвиток домогосподарств, стало зниження рівня соціальної захищеності населення країни. Падіння реального рівня заробітної плати, зростання безробіття, криза сільськогосподарських підприємств призвели до зміщення епіцентру трудової активності сільського населення в особисті господарства. Очевидно, така ситуація зберігатиметься доти, доки не зменшиться рівень явного й прихованого сільського безробіття, рівень зарплатні зайнятих в різних сферах економіки сільських жителів не зросте настільки, що дасть їм змогу більшою мірою споживати покупні продукти харчування, а сільськогосподарські підприємства не вироблятимуть достатню для забезпечення суспільних потреб кількість дешевої продукції.

Необхідно відзначити, що господарства населення виробляють на сьогодні більшість сільськогосподарської продукції, що є наслідком не їх високої ефективності, а критичного стану переважної більшості сільськогосподарських підприємств. Домогосподарства нині є найбільш масовою, динамічною і гнучкою формою господарювання. Вони демонструють пристосовуваність до складних економічних умов.

Однією з форм підтримки сільських домогосподарств є їхні об'єднання в сільськогосподарські кооперативи [6, с. 12]. Вони взаємодіють із сільськогосподарськими підприємствами, виробничими кооперативами у плані володіння та використання техніки (оренда, лізинг, прокат).

Збільшилася кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, які покликані надавати комплекс послуг членам кооперативу щодо виробництва, переробки та збуту продукції, а також ремонтні, будівельні, ветеринарні послуги, закуповувати й постачати господарствам матеріально-технічні ресурси, здійснювати заготівлю та зберігання продукції.

Висновки і перспективи. Домогосподарства є однією з найважливіших економічних категорій. Якщо основна частина валового внутрішнього продукту створюється підприємствами різних форм власності, то споживання, без якого виробництво втрачає будь-який сенс, є прерогативою домогосподарств. В умовах економічної кризи домогосподарства опинились у складній ситуації, причиною чого стало зменшення реальних доходів. Слід зазначити, що витрати домогосподарств під час економічної кризи зменшилися не так суттєво, як доходи населення та обсяг валового внутрішнього продукту.

У найближчій перспективі, для розвитку господарювання на селі, необхідно:

- забезпечити часткову компенсацію вартості придбання високопродуктивного поголів'я тварин, технічних засобів, новітнього обладнання;
- стимулювати розвиток обслуговуючої кооперації для надання господарствам населення агротехнічних послуг;
- розвивати споживчу кооперацію;
- надавати субсидії за вироблену та реалізовану ними сільськогосподарську продукцію.

Список літератури

1. Мочерний С. Політична економія : навч. посіб. / С. Мочерний. – К. : Знання-Прес, 2002. – 687 с.
2. Микитенко І. Формування сукупних доходів і витрат у домогосподарствах / І. Микитенко // Економіка АПК. – 2002. – № 6. – С. 107–111.
3. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2014 році : статистичний збірник / відп. за випуск І. І. Осипова. – К. : ІВЦ Держстату України, 2014.
4. Онищенко О. Ефективність господарств населення / О. Онищенко // Економіка України. – 2003. – № 1. – С. 60–69.
5. Сільське господарство України : статистичний збірник / за ред. Н. С. Власенко. К. : Август трейд, 2014.
6. Рябоконт В. П. Розвиток сільських домогосподарств в умовах трансформації аграрного сектору економіки / В. П. Рябоконт // Економіка АПК. – 2013. – № 9. – С. 12.

СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ДОМОХОЗЯЙСТВ УКРАИНЫ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

**И. О. Федуняк,
В. В. Камышанов,
Т. В. Федуняк**

Аннотация. Проанализировано состояние сельских домохозяйств в условиях экономических и финансовых вызовов, приведены результаты их хозяйствования. Поскольку экономика работает благодаря домохозяйствам и ради них, последние выступают основными потребителями конечной продукции. Именно для них изготавливаются предметы потребления, которые удовлетворяют потребности человека.

Определено, что отсутствие государственных стимулов по развитию перерабатывающей отрасли такой сельскохозяйственной продукции, как картофель, овощи, плоды и ягоды привели к разбалансированию оптимального соотношения спроса и предложения. Это привело к свертыванию выращивания этих сельскохозяйственных культур предприятиями. Произошло перемещение львиных долей объемов производства в хозяйства населения, что обусловило их мелкотоварный характер.

Сделан упор на то, что в настоящее время производство большинства сельскохозяйственной продукции в домохозяйствах является следствием не их высокой эффективности, а критического состояния подавляющего большинства сельскохозяйственных предприятий других типов хозяйствования. Домохозяйства сегодня являются наиболее массовой, динамичной и гибкой формой хозяйствования. Они демонстрируют приспособляемость к сложным экономическим условиям.

Определены основные направления развития домохозяйств населения, в первую очередь, за счет их кооперирования, предоставления государственных субсидий и кредитования.

Ключевые слова: домохозяйство, наращивание производительности, продовольственный рынок, самообеспечение, государственные стимулы, хозяйства населения

AGRICULTURAL ACTIVITY OF HOUSEHOLDS OF UKRAINE: STATE AND PROSPECTS

**I. O. Fedunyak,
V. V. Kamysharov,
T. V. Fedunyak**

Abstract. A current condition of rural households under economic and financial challenges has been analyzed, and their economic results have been demonstrated, since any economy works through the households and for the households' sake. They act as the main consumers of end-use products; and all the consuming articles, satisfying human needs, are manufactured exactly for them.

The decline in cultivating of potatoes, vegetables and berries has been defined. It was caused by the absence of state stimuli related to the development of processing industry for these products, and as a result, by

unbalance between optimal demand and supply correlation. The lion's share of their production volumes has been shifted to the individual households, which stipulated a small-scale nature of cultivation.

An emphasis was made, that individual households output nowadays the majority of agricultural products, and that is not the result of their high efficiency, but the outcome of the critical condition of the prevailing majority of agricultural enterprises. Nowadays, households are the most mass, dynamic and flexible management form. They demonstrate high adaptation to the hard economic conditions.

The vectors of household development have been outlined: first of all, by means of cooperation and state subsidies granting.

Keywords: *household, productivity increase, food market, self-provisioning, state stimuli, individual households*

УДК 338.436.33:633.1

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗЕРНОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ЧИННИКИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Г. М. ХРИСТЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
ВП НУБіП «Бережанський агротехнічний інститут»

Анотація. *Розглянуто рівень розвитку та економічну ефективність зернового господарства в регіоні. Досліджено вплив рівня собівартості зернових на економічну ефективність галузі. Розглянуто й систематизовано основні чинники ефективного розвитку зернового господарства.*

Ключові слова: *зернове господарство, собівартість, ефективність, розвиток, внутрішні чинники, зовнішні чинники, сільськогосподарські підприємства*

Одне з пріоритетних місць серед галузей сільського господарства в Україні традиційно посідає зернове господарство. Виробництво зерна – багатофункціональна і системоутворювальна галузь, що формує специфічне середовище розвитку ринкових відносин. Це базова галузь сільського господарства, яка є найважливішим і значним його сегментом. Водночас, високий рівень розвитку зернового господарства, його платоспроможність, можливість придбання матеріально-технічних ресурсів створює можливості для ефективного функціонування агропромислового комплексу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування наукових основ ефективного розвитку зернового господарства знайшло відображення у працях вітчизняних вчених В. І. Бойка, О. Ю. Єрмакова,

© Г. М. Христенко, 2016